УДК 37.015.31:373.5:376-056.262:[069:37]
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/20.167520

Анна ПЕТРИКІНА,
orcid.org/0000-0002-3841-9312
аспірант
Інституту спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
(Харків, Україна) anna.petrykina88@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ В УЧНІВ 5–8 КЛАСІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті встановлено, що проактивна позиція, ініціативність, уміння використовувати креативні підходи у вирішенні важливих завдань є базовими потребами в сучасному світі. Тому формування творчої активності стає одним із пріоритетних завдань освіти. Особливої ваги це питання набуває стосовно дітей з психофізичними порушеннями, зокрема порушеннями зору.

У підлітковому віці учні зазначеної категорії починають глибше усвідомлювати свій дефект. Вони замикаються в собі, проявляють апатію та безініціативність. Висвітлено, що створення спеціальних корекційно-розвиткових умов і сенситивність цього віку до сприйняття творчості, природне прагнення до самовираження можуть сприяти вирішенню наявної проблеми.

Музейна педагогіка та її засоби розглядаються як ефективний інструмент формування творчої активності учнів 5–8 класів з порушеннями зору.

Ключові слова: *творча активність, учні 5–8 класів з порушеннями зору, музейна педагогіка.*

Anna PETRYKINA,
orcid.org/0000-0002-3841-9312
Postgraduate Student
Institute of Special Pedagogy
The National Academy of Educational Sciences of Ukraine
(Kharkiv, Ukraine) anna.petrykina88@gmail.com

FORMATION OF CREATIVE ACTIVITY OF 5-8 FORM VISUALLY IMPAIRED STUDENTS BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY: THEORETICAL BACKGROUND

It is determined that proactive attitude, initiativity, skills in usage of creative methods with important tasks are the basic needs to remain competitive, accomplish identified goals and succeed in life due to the contemporary context. Thus the creative activity formation becomes one of the educational priorities. Under these circumstances activity is considered as the students` willingness to initiative work on their way to self-improvement, self-development and realization of inner potential. The primary unit of the creativity is the balance between students` motivation and intestinal necessity.

The peculiar importance of this problem is mentioned due to the children with special needs, particularly with vision disabilities. The situation stated above, generates challenges and makes their lives more complicated. It must be taken into consideration, that the process of education of the visually impaired students is specific enough. They need to overwhelm not only the educational background but also these students have to master the techniques of sensory experience, gain communicative skills.

In the fields of typhlopedagogy and typhlopsychology is known that intrinsic or acquired vision deficiencies as essential somatic diseases reflexively cause postprimary functional deviations which negatively affect mental and social development of the mentioned above category of students. As a juvenile realization of self-handicap turns more extensive, so it`s common for 5–8 form visually impaired students to become reserved, show apathy and lack of initiative.

As it was mentioned, behavioural disorders in the development of this category of students are postprimary and it is possible to develop effective interventions. It is considered, the creation of the special developmental circumstances, adolescence period sensitivity to the art perception and natural commitment to self-expression could facilitate a solution to a problem of creative activity formation.

Also we promote an idea that the interventive and developing education process should extend beyond specific learning environment of the special education school or inclusive form.

Taking into consideration the current conception of the Ukrainian school development and reformation process in museums both institutions could collaborate. Renewed museums can become the centers of embodiment of the educational process inclusiveness and the space of effective involvement to the active creative activity of all its participants. Museum pedagogy and its means are regarded as a proper tool in creative activity of 5–8 form visually impaired students' formation.

Key words: *creative activity, 5–8 form visually impaired students, museum pedagogy.*

Постановка проблеми. Сьогодення генерує виклики, для подолання яких школярам мало володіти класичними базовими навичками. Успішність тепер, як ніколи, залежить від уміння мислити й аналізувати, використовувати креативні підходи у вирішенні важливих завдань. Проактивна позиція, ініціативність, допитливість, наполегливість, здатність до швидкого пристосування/адаптації – життєво необхідні якості, володіння якими дає змогу сучасній людині бути конкурентоспроможною, реалізувати свій внутрішній потенціал, досягти успіху, мати сенс життя.

Тим складнішим стає існування для тих, хто має певні порушення психофізичного розвитку. Зокрема, школярі з порушеннями зору в підлітковому віці починають замикатися в собі, проявляють апатію, безініціативність, деяким характерні прояви агресії та відчуженості. Результати багатьох наукових досліджень свідчать, що саме в цьому віці зазначена категорія школярів стає більш уразливою, бо починає глибше усвідомлювати свій дефект.

Проте відомий факт, що позитивна мотивація учнів з порушеннями зору можлива, завдяки створенню спеціальних корекційно-розвиткових умов і систематичного залучення їх до активної діяльності. При цьому зазначений період (5–8 класи) є найсприятливішим, бо саме підліткам властиве бажання віднайти власну індивідуальність, їм властиві прояви творчості.

Сучасні зміни в соціальному, культурному, освітньому просторі сприяють поширенню взаємозв'язку між різними сферами життєдіяльності суспільства. Сьогодні вчитель – не єдиний носій знань, а школа – не єдине місце отримання їх, формування необхідних якостей і розвитку вмінь. Потужний освітній потенціал, на наш погляд, міститься в музеях, апріорі покликаних бути дискусійною платформою сучасного та майбутнього з огляду на минуле, передавати культурну спадщину. А з огляду на сучасні перетворення в роботі музеїв, активний розвиток музейної педагогіки, саме її засоби можуть стати ефективним інструментом формування творчої активності в підлітків з порушеннями зору.

Аналіз досліджень. Результатом інтересу науковців до проблем формування та розвитку творчої активності й творчого потенціалу школярів у сфері педагогіки є велика кількість досліджень. Серед них – праці В. Андрєєва, Г. Бондаренка, О. Захаренко, Г. Іванюк, В. Кременя, Т. Мальковської, М. Махмутова, Г. Рудика, А. Самолюк, Н. Слюсаренко, І. Теплицького, Л. Тихенко, Л. Хабірової, В. Холоденка, Т. Шамової, Л. Якубової, H. Hadani, W. Morris і багатьох інших. При цьому, як зазначає W. Morris: «Нині серед основних завдань освітян є створення такого середовища, в якому відкрито можливості для самореалізації творчого потенціалу кожним учнем, а освітній процес побудовано на основі життєвого досвіду, формальних і неформальних знань. Більше того, успіх можливий тільки за умови відповідності створеного освітнього середовища актуальним потребам учнів» (Morris, 2006: 5).

У психологічній науці тема творчої активності й творчого розвитку особистості школярів простежується в роботах Р. Арнгейма, Г. Балла, А. Брушлинського, В. Дружиніна, В. Зінченка, А. Коваленко, О. Кульчицької, Н. Лейтеса, Н. Литвинової, С. Максименка, В. Моляко, Ю. Мороза, M. Oppezzo, M.A. Runco, D.L. Schwartz, М. Холодної та інших. Більшість із зазначених науковців зосереджуються на понятті активності як готовності до ініціативної діяльності учнів на шляху до самовдосконалення, саморозвитку й реалізації внутрішнього потенціалу. Варто також відмітити, що стрижневим елементом творчої активності з погляду сучасної психології є баланс між мотивацією та внутрішньою потребою особистості школяра.

З огляду на результати сучасних досліджень низки вчених (Т. Бєлофастової, Є. Ванслової, Л. Гайди, О. Караманова, Ю. Ключко, І. Коссової, Ф. Левітаса, С. Мелик-Набурова, Б. Столярова, М. Юхневича та інших), дієвий вплив на процес виховання особистості, формування творчого способу мислення, відходу від авторитарних принципів і підвищення активності в процесі навчальної діяльності чинить музейна педагогіка. Вона є одним із ефективних шляхів залучення учнів до надбань національної та світової культурної спадщини.

У дослідженнях Н. Ганнусенко, Г. Елькіна, З. Огризко, В. Туманова й інших глибоко аналізуються теорія та методи діяльності музеїв при навчальних закладах, які, з огляду на сучасну концепцію розвитку української школи, можуть стати осередками втілення інклюзивності освітнього процесу, простором для дієвого залучення та включення до активної творчої діяльності всіх його учасників.

Мета статті – визначення теоретичних передумов формування творчої активності в учнів 5–8 класів з порушеннями зору засобами музейної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи сучасні реформи, система середньої освіти України має базуватися на демократичних та анти-

дискримінаційних цінностях, дитиноцентризмі. Серед основних її завдань – забезпечення кожної дитини з особливими потребами доступності навчання, альтернативи його форм і розширення можливостей здобуття подальшого освітнього рівня.

Освітній процес учнів з порушеннями зору є доволі специфічним. Під час ознайомлення з предметами та явищами вони мають не лише оволодіти сумою знань, а опанувати способи і прийоми чуттєвого й логічного пізнання світу, отримати безцінний комунікативний досвід. Різноманітність свідомої пізнавальної діяльності сприяє, у свою чергу, засвоєнню методів і прийомів використання збережених аналізаторів, що відкриває перед зазначеною категорією школярів нові способи пізнавальної діяльності, мотивує до активності.

У царині тифлопедагогіки й тифлопсихології є загальновідомим факт, що вроджені або набуті дефекти зору як первинні соматичні аномалії автоматично викликають вторинні функціональні відхилення, які негативно впливають на психічний і соціальний розвиток дитини. Науковці відзначають, що специфічні особливості спілкування, обмеженість активного наслідування поведінки дорослих і можливостей пізнавальної діяльності ставлять дитину з порушеннями зору в ускладнену позицію в соціумі. Вони нерідко мають негативний вплив на формування її адекватної самооцінки, спричиняють труднощі під час започаткування соціальних контактів, викликають зниження активності дитини, що позначається на розвитку всіх видів діяльності тощо (Л. Вавіна, І. Гудим, К. Довгопола, С. Кондратенко, Т. Костенко, Ching-Chih Kuo, О. Легкий, Л. Нафікова, С. Покутнєва, Є. Синьова, Л. Солнцева, О. Толмачова, О. Федорова, J. Foster та ін.).

Усвідомлення власного дефекту стає глибшим у підлітковому віці. Це супроводжується помітною замкнутістю, пасивністю, відсутністю допитливості, байдужістю, накопичується негативний емоційний досвід (Г. Григор'єв, В. Журов, Л. Єгоров, В. Єрмаков, П. Залюбовський, В. Кобильченко, Є. Клопота, Л. Плаксіна, Л. Солнцева, О. Тельна, С. Федоренко й інші).

Ключовим моментом у цій ситуації є твердження, що поведінкові відхилення в розвитку осіб з порушеннями зору вторинні та підлягають корекції. Тому, незважаючи на те що порушення зорових функцій негативно впливають на розвиток і формування особистісних якостей учнів, знижуючи їхню активність, позитивна мотивація можлива завдяки створенню спеціальних корекційно-розвиткових умов і систематичного залучення зазначеної категорії учнів до активної діяльності.

Вивчаючи напрацювання тифлопедагогів і тифлопсихологів, доходимо висновку, що корекційно-виховний процес повинен містити систематичну та цілеспрямовану роботу як над розвитком інтелектуальних здібностей зазначеної категорії учнів, так і над їхніми соціальним і просторовим орієнтуванням. Робота має базуватися на принципах урахування потреб сучасного суспільства (в розрізі підготовки учнів з порушеннями зору до активної взаємодії із соціумом) та індивідуальних особливостей психофізичного розвитку дітей, виявленні їхніх здібностей, інтересів; підвищенні значущості практичної діяльності, вмінь і навичок.

Період з 5 по 8 клас є часом, коли творчість у житті учнів може стати універсальним і природним способом їхнього буття. Численні наукові дослідження різних років свідчать про безкрайні можливості розвитку творчої активності учнів саме перехідного віку. У цей час вона визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед них – самооцінка, спрямованість особистості, характер і система сімейного виховання, вплив школи, оточення відповідно. Саме в зазначений період учням властивий потяг до самопізнання, відкриття своєї унікальності й неповторності. Окрім того, формування активного, самостійного, творчого мислення є важливою особливістю саме цього віку.

Лише зріла особистість може бути достатньо автономною під час вибору та реалізації своїх життєвих цілей. У підлітковому віці, особливо на ранніх його етапах, мотивація значною мірою є соціально детермінованою. Звідси випливає необхідність постановки низки питань, які стосуються закономірностей переорієнтації підлітків із зовнішньої на внутрішню мотивацію, якої, безумовно, потребує творча діяльність. З іншого боку, саме в підлітковому віці під час дослідження процесів творчості варто звертати увагу не лише на особливості творчої особистості, а й на особливості розвитку цієї особистості в соціальній групі, особливості групових норм і цінностей.

Добре спланована система корекційно-виховної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей учнів 5–8 класів з порушеннями зору постає засобом та умовою їх успішної соціально-педагогічної реабілітації на наступних етапах.

Повертаючись до питання основної мети сучасної системи освіти загалом і ключових завдань спеціальної школи зокрема, ми також

підтримуємо думку, що корекційно-виховний процес має продовжуватися поза створеними умовами спеціальної школи або інклюзивного класу. Необхідним елементом у роботі над розвитком і корекцією особистості учнів 5–8 класів з порушеннями зору є система взаємодії школи й громадськості.

Сучасне освітнє середовище, окрім школи, має містити зразки матеріальної та духовної культури, доступні для сприймання учнями з порушеннями зору; мотивувати до діалогу «на рівних», а прийоми й методи роботи сприяти прояву особистісних рис, власної ініціативи.

У новій концепції середньої освіти помітно простежується тісний міжгалузевий зв'язок сучасної науки. «Ідея міжпредметних зв'язків у педагогіці не нова, але в останні роки, у світлі завдань усебічного розвитку особистості школяра, набула принципово важливого значення. Вони переросли в проблему інтегрованого пізнання, яке сприяє створенню цілісної системи наукових знань з високим ступенем усвідомлення, мобільності й міцності» (Пелешок, Гордієнко, 2003: 1).

Закон України «Про загальну середню освіту» в статті 3 вказує: «Загальна середня освіта спрямована на всебічний розвиток особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави». У свою чергу, Закон України «Про музеї та музейну справу» в першому розділі статті 1 зазначає: «Музей визначено як науково-дослідницький та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, а також залучення громадян до надбань національної і світової культурної спадщини».

У педагогіці накопичено чималий досвід інтерактивних технологій, прийомів, а в музеях існує могутній «згорнутий» культурний простір. Ураховуючи це, ми припускаємо, що й музей, і школа, розв'язуючи подібні завдання, можуть використовувати досвід один одного.

Увійшовши до наукового обігу на початку XX століття, «музейна педагогіка» ще тоді відзначилася широким інтересом з боку науковців. Музей почав розглядатися як центр вивчення психології дитячої творчості, як освітній простір, на базі якого втілюються ідеї гуманізації освіти й відкривається можливість ведення культурно-історичного діалогу.

Нині світові тенденції розвитку музейної справи спрямовані на зміну основного концепту існування музеїв як таких. Сьогодні музей – не місце проведення екскурсій для передачі однієї думки, а осередок різних думок і поглядів на факти чи події. Завдання музею – не лише вивчати минуле, а бути дискусійною платформою сучасного та майбутнього з огляду на минуле. Зазначені тенденції розвитку музейної справи відкривають можливість для створення істотно нових форм музейної роботи, що сприятимуть свідомій та активній участі суспільства в збереженні й розповсюдженні культурної спадщини.

Отже, ми вважаємо, що музейна педагогіка може бути дієвим інструментом, який сприятиме формуванню творчої активності в учнів 5–8 класів, які мають порушення зору, а сам музей постане простором для її реалізації.

Висновки. Під час детального вивчення питання формування творчої активності учнів 5–8 класів з порушеннями зору в умовах сучасного освітнього процесу стають помітними деякі протиріччя. Суспільство відчуває потребу у творчих особистостях, в освіті переглянуто ставлення до потреб дітей з особливими потребами, а в спеціальній педагогіці та, зокрема, тифлопедагогіці все ще спостерігається брак продуктивних педагогічних засобів і способів формування творчої активності дітей зазначеної категорії й вікової групи.

Серед наукових робіт, які присвячені вивченню проблеми формування творчої активності учнів з психофізичними порушеннями, варто відмітити напрацювання J. Foster (Foster, 2017: 1) і Ching-Chih Kuo (Ching-Chih Kuo, 2007: 193) з питань розвитку креативності дітей з особливими освітніми потребами загалом. Н. Кравець торкалася питань творчого розвитку дітей з вираженими порушеннями розумового розвитку та їхньої готовності до творчої діяльності. У дослідженнях О. Толмачової окреслено взаємообумовленість розвитку креативного мислення та ефективної соціалізації дітей з порушеннями зору (Толмачова, 2016: 238). О. Федоровою, яка вивчала особливості творчої уяви сліпих і слабозорих дітей молодшого шкільного віку, запропоновано систему розвитку творчої уяви сліпих молодших школярів за допомогою вигадування чарівних казок (Федорова, 2014: 82–89).

Гідно оцінюючи здобутки всіх вищезазначених науковців, варто зауважити, що проблема формування творчої активності в учнів 5–8 класів з порушеннями зору є досить новою й потребує системних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Morris W. Creativity and its place in education. New Plymouth, 2006. URL: http://www.creativejeffrey.com/creative/Creativity_in_Education.pdf (дата звернення: 04.06.2018).
2. Пелешок Е. Х., Гордієнко О. А. Розвиток ідеї міжпредметних зв'язків у педагогіці та проблема інтегрованого навчання. 2003. URL: http://studentam.net.ua/content/view/7811/97/ (дата звернення: 04.06.2018).
3. Конституція України: Закон України від 13 травня 1999 р. № 651-IV. Офіційний вісник України. 1999. № 23 С. 4.
4. Конституція України: Закон України від 29 червня 1995 р. № 249/95-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 10. С. 33. Ст. 103.
5. Foster J. Creativity and Special Needs Learners The creativity post. Nov 27, 2017. URL: http://www.creativitypost.com/education/creativity_and_special_needs_learners (дата звернення: 11.06.2018).
6. Ching-Chih Kuo. Creativity in Special Education. May 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/291257059_Creativity_in_Special_Education (дата звернення: 11.06.2018).
7. Толмачова О. Технології розвитку креативності у дітей з порушеннями зору. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки». 2016. Вип. 4 (49). С. 234–240.
8. Федорова О. Дослідження особливостей творчої уяви дітей із глибокими порушеннями зору молодшого шкільного віку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 3. С. 82–89.
9. Кобильченко В. В. Соціально-психологічні основи розвитку та корекції особистості підлітка в нормі і при патології зору. Київ: Освіта України, 2010. 550 с.

REFERENCES

1. Morris W. (2006). Creativity and its place in education. New Plymouth. New Zealand: jpb.com [in English]
2. Peleshok E.Kh., Gordiyenko O.A. (19.09.2003) The development of the idea of the intersubject ties in pedagogics and the problem of educational disciplines' integration. Retrieved from: http://studentam.net.ua/content/view/7811/97/ [in Ukrainian]
3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 travnia 1999. № 651- IV. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 25.06.1999. 1999.Nr. 23 P. 4. kod aktu 7877/1999.
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 29 chervnia 1995. Nr 249/95-VR/ Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2016. Nr 10. P. 33, St. 103.
5. Foster J. (2017). Creativity and Special Needs Learners. The creativity post. Retrieved from: http://www.creativitypost.com/education/creativity_and_special_needs_learners [in English]
6. Ching-Chih Kuo (2007). Creativity in Special Education. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/291257059_Creativity_in_Special_Education [in English]
7. Tolmachova O. The technologies of creativity development for children with visual impairments. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P.Drahomanova. Seriia 12: Psykholohichni nauky. Vypusk 4 (49). Retrieved from: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/12664/1/Tolmachova.pdf. [in Ukrainian]
8. Fedorova O. (2014). Research on special features of creative imagination of visually impaired children of primary school age. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia. 3, pp. 82–89. [in Ukrainian]
9. Kobylchenko V. (2010). Sotsialno-psykholohichni osnovy rozvytku ta korektsii osobystosti pidlitka v normi i pry patolohii zoru. Kyiv, Ukraine: Osvita Ukrainy [in Ukrainian]